

Justyna MARTYNIUK-PĘCZEK

Wydział Architektury, Politechnika Gdańska

ŚWIET(L)NA PRZESTRZEŃ JAKO FENOMEN MIASTA NOCĄ

Streszczenie. W kolejnym swoim artykule¹ poświęconym problematyce oświetlenia autorka opisuje wpływ sztucznego światła na wizerunek miasta. Przedstawiono realizację współczesnych trendów traktowania oświetlenia jako materiału budującego scenografię przestrzeni publicznej. Na wybranych przykładach zaprezentowano możliwości i zagrożenia stosowania oświetlenia tworzącego jakość przestrzeni publicznej.

LIGHT SPACE AS A PHENOMENA OF THE CITY IN THE NIGHTTIME

Summary. In the article the influence of lighting on the image of the city has been discussed. Realization of the modern lighting technology trends as a tool of building the scenery of the public space has been presented. On the chosen examples some chances and threats of applying lighting in creating the quality of public spaces has been shown.

1. Wstęp

Człowiek jest stworzony do organizowania przestrzeni wokół siebie. Najpierw poprzez rozpoznawanie i ocenianie przestrzeni zostaje przyswojona, a następnie poprzez personifikację zaadaptowana [1, s.330 – 352]. Od początku ludzkiej cywilizacji towarzyszyła potrzeba ograniczania się, otaczania murami. Bez względu na to, czy były to ściany budynku czy mury osad, przestrzeń wewnątrz jak i zewnętrzna stanowiły ostoję dla jej mieszkańców. W uproszczeniu można powiedzieć, że właśnie z powodu skupienia i aprobaty oraz wynikającej potrzeby przyswajania przestrzeni powstały miasta. Za Mieczysławem Kochanowskim można dodać, że „miasto to koncentracja + przestrzenie publiczne”[2, s.5], czyli te przestrzenie, które zostały zaakceptowane przez większość, które stanowią o wyjątkowości, tożsamości danego miejsca. Forma przestrzeni publicznej „decyduje w istocie o przestrzennych warunkach dla powstania, kultywowania i rozwoju wszelkich form życia społecznego mieszkańców miasta”[2, s.263]. Obecnie w dobie komercjalizacji życia, konkurencyjności w grze rynkowej, podkreśla się wagę jakości śródmiejskich przestrzeni, które winny stać się tłem dla zachowań społecznych. Elementy wyróżniające główną scenę życia miejskiego winny być zawarte w kategoriach atrakcyjności estetycznej, gdzie następuje współgranie

¹ Autorka publikowała teksty między innymi w magazynie „Architekt”, „Światło” oraz w materiałach z IV konferencji pt. „Światło w architekturze”.

architektury z przestrzenią publiczną, a wykreowana scenografia spełnia potrzeby samorealizacji. W dobie rewolucji naukowo-technicznej cykl życia przeciętnego mieszkańca uległ zmianie. Jest to wynik postępu naukowego, jak również nastawienia do życia. Jednym z efektów jest wydłużony czas pracy. „Życie konsumenckie przesunęło się na porę wieczorną, czemu towarzyszy wzmożona penetracja przestrzeni miejskiej w chwili, gdy niezbędnym czynnikiem jest oświetlenie”[2, s. 194]. Dlatego, jeśli mowa o jakości przestrzeni publicznej, należy zwrócić szczególną uwagę na światło sztuczne, które za pomocą techniki świetlnej² determinuje nocny obraz miasta. Rządzi wówczas zasada „co ma być widoczne, jest oświetlone”. Oświetlone światłem sztucznym, którego przebieg i rozkład jest w pełni zaaranżowany. Jej podstawowym założeniem jest osiągnięcie dostatecznej i równomiernej luminancji³ oraz odpowiedniego kontrastu. Ponadto ważne są tworzenie nastroju, a także względy ekonomiczne.

Czasem ten nocny wizerunek dominuje dzienny obraz danej przestrzeni i staje się synonimem, ikoną miasta, danego miejsca. W niektórych miejscach oświetlenie buduje image danej przestrzeni. Za Gerhardem Auerem powiedzieć można wówczas, że „odkąd światło zapanowało w mieście, słońce nad nim zgasło”.

Widoczne obecnie ogromne znaczenie sztucznego oświetlenia w mieście skłania do coraz szerszego jego stosowania. Staje się ono nie tylko materiałem użytkowym, ale i reklamowym, jak również służącym rozrywce. Zarysowują się obecnie nowe tendencje w iluminacji miejskiej przestrzeni. Miasto postrzegane jako teatr, a przestrzeń publiczna jako scena. Interpretacja ta jest na tyle dosłowna, iż angażuje się scenografów teatralnych do stworzenia nowego wizerunku danej przestrzeni. Wykreowany w ten sposób sztuczny krajobraz ma za zadanie nie tylko podnieść atrakcyjność estetyczną danego miejsca, ale i wypromować daną przestrzeń. Czasem stosowane tego typu środki wspomagają procesy rewitalizacji.

² **Świetlna technika**, dział techniki zajmujący się wykorzystaniem promieniowania widzialnego do celów oświetleniowych (...), technika świetlna obejmuje m.in. budowę źródeł światła, opraw oświetleniowych oraz sprzętu pomocniczego, bada warunki optymalnego oświetlenia naturalnego i sztucznego (...), a także oświetlenia zew. (sztucznego); przy opracowaniu zagadnień szczegółowych technika świetlna korzysta z dorobku innych dyscyplin, m.in. fizjologii wzroku, psychologii, chemii luminoforów, elektrotechniki. – źródło: Nowa encyklopedia powszechna PWN © Wydawnictwo Naukowe PWN S.A., www.pwn.pl

³ **Luminancja** – L wielkość fotometryczna charakteryzująca świeceniem w danym kierunku źródeł światła i oświetlonych przez nie przedmiotów. (...) Luminancja wraz z barwą ma decydujący wpływ na wielkość wrażeń wzrokowych, tj. jasność obserwowanych przedmiotów. – źródło: (1987), „Ilustrowana encyklopedia dla wszystkich – Tom Fizyka”, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa

2. Świat(l)ne spektakle w przestrzeni publicznej

"Wiemy, że światło nie jest dostrzegalne aż do momentu, kiedy podczas swej szybkiej i ciągłej podróży w przestrzeni napotka jakieś ciało. Fotony wysyłane przez źródło mkną w ciszy, rozchodzą się wokół, szukając formy, powierzchni, którą mogą zalać, oświetlić w jednym ułamku sekundy, kształtu, który mogą wydobyć z mroku. Czy można pozwolić, aby to magiczne zjawisko zostało sprowadzone jedynie do wypełniania samej funkcji?"⁴ (Paolo Targetti).

Fenomen zjawiska fizycznego, które w tak poetycki sposób opisał Paolo Targetti, coraz częściej odkrywany jest w przestrzeni miasta jako materiał twórczy, służący kreacji, interpretacji, fascynacji. Światło ma specyficzną właściwość: jest niewidzialne dla ludzkiego oka aż do momentu dotarcia do powierzchni. Adoptując tę zasadę do skali miasta zauważamy, że światło potrzebuje powierzchni, dzięki którym może zaistnieć, ale po zapadnięciu zmroku również przestrzenie publiczne potrzebują oświetlenia, aby manifestować swoją obecność. Fenomen wyraża się tu poprzez swoją zjawiskowość oraz współzależność obu czynników.

W bardzo dosłowny sposób ten fenomen oświetlenia sztucznego opartego na scenografii teatralnej został zaadoptowany przez lionski festiwal światła – „Lyon 8 Décembre – Fête des Lumières”. Jest to święto poświęcone eksperymentalnemu, artystycznemu i wizjonerskiemu oświetleniu przestrzeni publicznej. Oparte zostało na tradycji religijnej poświęconej Marii Dziewicy, silnie związanej z historią miasta. W ramach podziękowania za ocalenie miasta przed zarazą lionczycy 8 grudnia zapalają świece w oknach swoich domów. Bazując na tym szczególnie zwyczajem ludowym po ponad 150 latach tradycji ludowej w 1998 roku ówczesny mer miasta, Michel Noir, zainicjował pierwszy festiwal, którego motywem przewodnim i tworzywem było sztuczne światło. Do udziału w nowej kreacji przestrzeni publicznej zaprosił artystów malarzy i rzeźbiarzy, scenografów, dekoratorów, projektantów oświetlenia i inżynierów, fotografów, kamerzystów, reżyserów oraz specjalistów od zimnych ognii, dzięki czemu festiwal nosi znamiona sztuki i rzemiosła oświetlenia sztucznego. Ich zadaniem było stworzenie niecodziennego, odmiennego wizerunku danej przestrzeni. Nie wyznaczono tu granic tworzenia, wszelkie środki i materiały były możliwe, od ognia do najnowocześniejszej techniki laserowej, dzięki czemu powstały nowatorskie, eksperymentalne, artystyczne wizje danej przestrzeni, architektury. Nie ograniczono się również wyłącznie do prestiżowych miejsc. Do udziału w przedstawieniu zaproszono całe

⁴ Paolo Targetti -Targetti Sankey S.A. – cytat z wystawy pt. „Sztuka Światła z kolekcji TARGETTI ART LIGHT COLLECTION” w Centrum Sztuki Współczesnej, Zamek Ujazdowski, w dniach 10.05 - 9.06.2002

miasto, od podwórka do reprezentacyjnego placu. Po pierwszym sukcesie impreza na stałe została wpisana do kalendarza miasta. Stała się częścią życia miasta, jego kulturowego fenomenu. Doświadczanie przestrzeni publicznej w nocy nabrało nowego wymiaru, odkryte zostało nowe oblicze tajemniczości i ducha nocnej przestrzeni. Ponadto wymiar czasowy, jakim jest początek grudnia, zimowa pora, został doceniony. Euforia doznawania niecodziennej scenografii miasta spowodowała spontaniczny i sensacyjny odbiór – stała się „urbanistyczną rozrywką”. Dzięki festiwalowi w okolicy 8 grudnia miasto odwiedza rokrocznie ponad 3 mln. turystów i ta liczba wciąż rośnie. Nowoczesność Lyonu wyrażona została poprzez podniesienie oświetlenia przestrzeni publicznych do rangi sztuki, wykreowania nowego stylu życia: sztuki życia w mieście nocy⁵.

Podobny rodzaj oświetlenia scenograficznego stosowanego w przestrzeni urbanistycznej promowany jest przez organizację ELDA – European Lighting Designers' Association, zrzeszającą projektantów oświetlenia, architektów, scenografów. Organizując warsztaty promują nowoczesne oświetlenie przestrzeni publicznej, nadając jej nową jakość. Kreując niekonwencjonalne rozwiązania również bazują na eksperymentowaniu ze światłem i stosują zasady oświetlenia scenicznego. Ponadto w projektach dużą rolę odgrywa wydobywanie „ducha światła”, którego odzwierciedlenie pretenduje do miana dzieła sztuki. Celem organizacji warsztatów jest promocja „dobrego” oświetlenia oraz zawodu „lighting designer”- projektanta światła. Ponadto kluczowym aspektem jest edukacja studentów, profesjonalistów, władz miasta i mieszkańców, oraz informowanie i uświadamianie potrzeby oświetlenia jako czynnika kształtującego priorytet przestrzeni publicznej. Udział w warsztatach biorą profesjonalni projektanci i scenografowie, będący liderami grup projektowych oraz około 40 studentów. W poszczególnych grupach wykonuje się iluminację obiektów lub przestrzeni wyznaczonych przez prowadzących warsztaty. Imprezie towarzyszy cykl wykładów oraz jednodniowa konferencja połączona z prezentacją realizacji. Dzięki organizacji warsztatów ELDA od trzech lat małe miasteczko, położone w środkowej Szwecji, Alingsås stało się „Miastem Światła”. Ta impreza stała się również cyklicznym wydarzeniem, spowodowała ogólną dyskusję na temat oświetlenia oraz wprowadziła zainteresowanie mieszkańców w tworzenie wizerunku miasta również po zmroku. Do grupy miast współpracujących z ELDA dołączyły również Unna, Völksen i Coburg w Niemczech oraz Querétaro w Meksyku. Organizacja uczestniczy również w „Lyon 8 Décembre – Fête des Lumières” przygotowując małe warsztaty projektowe.

⁵ Por. Laurent Fachard w „Lyon 8 Décembre – Fête des Lumières”, 2003, s. 8

3. Wnioski

Rys.1. Fête des Lumières - Le Palais Saint-Pierre,
Lyon, Francja

Fig. 1. Fête des Lumières - Le Palais Saint-Pierre,
Lyon, France

Źródło (from): Aquarupella - TRISTAN DESCHAPS

Rys. 2. Warsztaty ELDA 2002– Iluminacja
mostu, Alingsås, Szwecja

Fig. 2. ELDA Workshops 2002 – The bridge
illumination, Alingsås, Sweden

Źródło (from): fot. autora, photo by author

Zarówno „Fête des Lumières”, jak i warsztaty organizowane przez ELDA wykorzystują światło sztuczne jako materiał twórczy w przestrzeniach publicznych. Podobne są też zasady wykorzystania scenicznego oświetlenia oraz eksperymentowania na granicy inżynierii i sztuki. Jednak w strukturze organizacji i wyznaczonych celów obu przedsięwzięć występują znaczne rozbieżności, wpływające na jakość oświetlenia. Podstawową różnicą jest skala założenia. W Lyonie w festiwal zaangażowane jest całe miasto. Impreza trwa nie tylko w wyznaczonych przez organizatorów miejscach, jak to się czyni w np. w Alingsås, lecz do udziału w iluminacji miasta zaproszeni są wszyscy chętni, zarówno firmy jak i mieszkańcy. Sami też niejako animują festiwal. Ponadto w Lyonie głównym organizatorem są władze miasta wspomagane przez grono sponsorów. Natomiast warsztaty organizowane przez ELDA mają charakter komercyjny, dostarczający gotowy produkt w postaci „oświetlenia”, w pełni zaaranżowany przez organizatorów. Kolejna odrębność uwydatnia się w uczestnikach – kreatorach scenografii danego miejsca. Podczas „Fête des Lumières” to już sławni projektanci „wystawiają swoje dzieła”, zaś podczas warsztatów najważniejszym aspektem jest edukacja przyszłych projektantów. Jednak najważniejsze dla wyglądu świetlnej przestrzeni są stosowane środki przekazu. Ze względu na masowy charakter „Festiwalu Światła” zazwyczaj używane są efekty zrozumiałe dla każdego. Dlatego największą popularnością cieszą się

wielkopowierzchniowe projekcje na elewacjach budynków. Ponadto dominują różnobarwne zestawienia kolorystyczne zastosowanego oświetlenia w połączeniu z dźwiękiem. Nasycenie różnego rodzaju projektami, często eksperymentalnymi i nie zawsze udanymi, powoduje szybkie znudzenie i w większości przypadków nie jest możliwe do całorocznego zastosowania. Wyrafinowane iluminacje zaproponowane przez uczestników warsztatów ELDA wymagają od obserwatorów więcej skupienia i odnalezienia nowej, niespotykanej emocji wykreowanej przez światło sztuczne. Większość projektów w subtelny sposób używa materiałów i kolorów, dlatego jego zastosowanie może być ciągłe i nie ulegnie tak szybkiej dewaluacji, jaka grozi niektórym łódzkim projektom. Jednak w obu przypadkach zastosowane oświetlenie przyczyniło się do sukcesu marketingowego miasta i stało się kolejną atrakcją turystyczną. Ponadto mieszkańcy zadowoleni z wykreowanej nocnej przestrzeni zmotywowani zostali do współdziałania w ich otoczeniu.

O tożsamości miasta decyduje wiele czynników. Również oświetlenie jako determinanta nocnego krajobrazu może mieć decydujący wpływ na wykreowany *image*. Fenomen oświetlenia może być używany w celach użytkowych jak i promocyjnych, reklamowych czy rozrywkowych. Przedstawione przykłady, opisujące oświetlenie zbudowane na zasadzie tworzenia scenografii scenicznej, zostały zainicjowane w przestrzeniach publicznych na dwa różne sposoby, a ich efekt końcowy tylko pozornie wydaje się być podobny. W obu przypadkach należy się zastanowić, czy tworzą świet(ł)ną przestrzeń, dobrą pod względem użytkowym, ale i spełniającą walory estetyczne kształtujące gusta mieszkańców. W oświetleniu scenicznym zastosowanym w przestrzeni publicznej występuje cienka granica pomiędzy jakością a kiczem, dlatego z rozwagą należy podejmować eksperymentalne działania również przy oświetleniu przestrzeni publicznych.

Literatura

1. Jałowicki B., Szczepański M.: Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej, SCHOLAR, Warszawa 2002.
2. Praca zbiorowa pod redakcją Mieczysława Kochanowskiego, Przestrzeń publiczna miasta postindustrialnego. Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2002.
3. Helle R., Lyon 8 Décembre Fête des Lumières, Esprit public, Lyon, 2003.

4. Martyniuk-Pęczek J., Pęczek G.: Rola światła w kreowaniu scenografii przestrzeni publicznych. Artykuł w pracy zbiorowej pod redakcją Mieczysława Kochanowskiego pt. *Przestrzeń publiczna miasta postindustrialnego*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2002.
5. „Ilustrowana encyklopedia dla wszystkich – Tom Fizyka”. Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 1987, *Professional Lighting Design*, (2002), Special issue.
6. Encyklopedia PWN online na <http://encyklopedia.pwn.pl>